

## Trojice pracovních listů pro práci s kaligramem a vizuální poezií ve vyšších ročnících 1. stupně ZŠ

Jitka Zítková

Pedagogická fakulta MU

[zitzkova@ped.muni.cz](mailto:zitzkova@ped.muni.cz)

Tři pracovní listy se vztahují k sedmi ukázkám experimentální poezie (kaligramy, vizuální poezie) – básni *Trychtýře* Christiana Morgensterna (provázené stejnojmennou básní Emanuela Frynty), *Jeden krtčí kopeček* Ladislava Dvořáka, *Drak* Štefana Moravčíka, *Krabičce s překvapením* Paula van Ostaijena, *10° pod nulou* Jaromíra Hořce a textům *Sobectví* a *Hádka* Josefa Hiršala a Bohumily Grögerové.

Vizuální poezie představuje specifický způsob básnického vyjádření. Rezignuje na tradiční veršové členění, grafickou stránku slova bere jako výtvarný materiál, jehož originální uspořádání vedené autorským záměrem aktualizuje významy volených slov a celých textů. Je výsledkem tvořivé hry a k tvořivé hře také vybízí.

Přes svoji interpretační specifičnost jsou tyto texty zařazovány i do čítanek pro 1. stupeň základní školy. Pracovní listy z této skutečnosti vycházejí, žáci se jejich prostřednictvím mohou seznámit s několika podobami kaligramů a vizuální poezie, mohou pochopit základní význam originálního grafického řešení pro celkový smysl textu a vyzkoušet si obdobnou hru se slovy jako výtvarnou materií.

Úkoly v pracovních listech vždy vycházejí ze specifických rysů jednotlivých textů. Korespondují mj. s těmito očekávanými výstupy a učivem literární výchovy ve 2. období základního vzdělávání:

- vyjádření pocitů a dojmů z přečteného,
- jednoduchý rozbor literárního textu,
- rozlišování různých typů uměleckých textů (báseň, lyrika),
- užívání elementárních literárních pojmů,
- tvorba vlastního literárního textu,
- výrazný přednes a jednoduchá dramatizace,
- vytváření výtvarného doprovodu k textu.

Každý pracovní list má dvě strany (předpoklad oboustranného tisku) a v závěru jsou ke každému uvedeny stručné metodické poznámky, které doplňují nebo upřesňují obsah pracovních listů a optimální způsob práce s nimi.

**Pracovní list 1****TRYCHTÝŘE**  
**Emanuel Frynta**

Koupil jsem čtyři trychtýře –  
a je to k nevíře,  
jak nahoře ty trychtýře  
jsou strašně do šíře.

A dole zase naopak,  
jak se to zužuje!  
Těch peněz, co mě stál ten brak –  
a k čemu mi to je?

A nejlepší až nakonec:  
on žádný nemá dno!  
Ach, koupit dneska dobrou věc  
je věru nesnadno.

**TRYCHTÝŘE**  
**Christian Morgenstern**

Dva trychtýře jdou noční tmou  
Těl jejich úzkou skulinou  
proudí jas luny  
klidně, stále  
na cestu  
lesem  
a. t.  
d.

1. Napiš, čím se oba texty na první pohled liší:

.....

.....

2. Čím se liší jejich obsah? Napiš co nejvíc postřehů:

.....

.....

.....

.....

3. Který text se ti víc líbí a proč?

.....

.....

*Kaligram = báseň, která propojuje slovo a obraz, její text je uspořádán do určitého obrazce.  
Tento obrazec většinou vyjadřuje nebo naznačuje její obsah.*

4. Přečti si další kaligram a zkus mu vymyslet název (pozor, nejde o obrácený trychtýř, jak by se mohlo zdát):

.....

**Ladislav Dvořák**

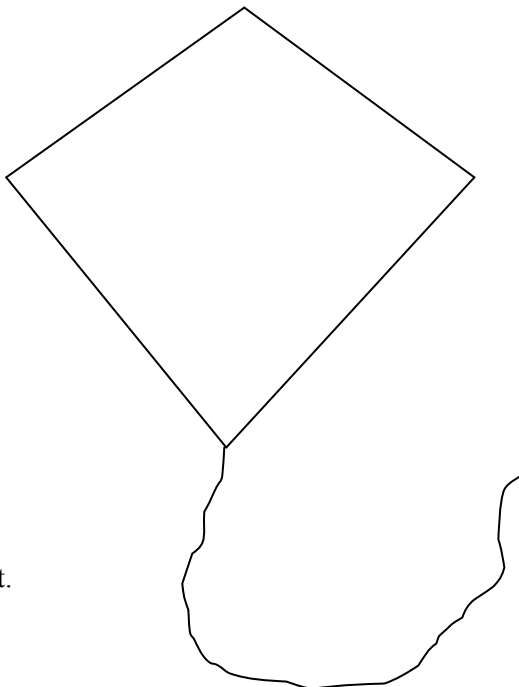
En  
ten  
týny,  
kornout hlíny  
vysypaný na louku.  
Trávníku to nejlíp sluší v tomhle klobouku.

5. Následující text přepiš do připraveného jednoduchého obrázku tak, aby vznikl kaligram:

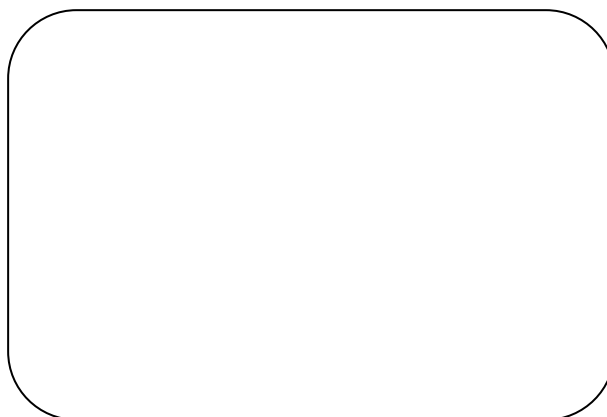
**DRAK**  
**Štefan Moravčík**

A ten můj drak  
mezi ptáky letí,  
letí, nemá dost,  
za sebou si tahá ještě,  
jen se, děti, jen se těšte,  
to vám pro radost,  
za sebou si tahá dlouhý,  
křivolaký chvost.

Vzniklého draka můžeš vhodně vybarvit.



6. Vymysli si vlastní kaligram. Uspořádání textu musí vyjadřovat jeho obsah, text se nemusí rýmovat. (Můžeš si vybrat některou z těchto možností: listnatý strom, jehličnatý strom, houpací křeslo, domek, řeka, míč, kamarád.)





3. Zkus podobně jako Jaromír Hořec zvláštním grafickým uspořádáním vyjádřit některé z těchto slovních spojení: *Vítr, vítr, vítr – za oknem listí. Slunce, slunce, slunce – kvítí na louce.*



**KRABÍČKA S PŘEKVAPENÍM**  
**Paul van Ostaijen** (překlad Ivan Wernisch)

Co to tam asi je  
co to je  
co asi

NIC

NIC jenom pro tebe  
neztrat' je  
takové krásné nic  
tak legrační

jen se podívej  
není to nejlegračnější nic na světě?  
nic právě pro tebe

1. Zkus vysvětlit, proč je asi první část textu uspořádána tak zvláštně:

.....

.....

2. Nakresli ono NIC, které se skrývá v krabíčce. Jak si ho představuješ?



### Pracovní list 3

#### SOBECTVÍ

Josef Hiršal a Bohumila Grögerová

#### SOBECTVÍ

JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ  
JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ JÁ

JÁ

1. Který z těchto dvou textů podle tebe vyjadřuje sobectví lépe a proč?

.....

.....

.....

#### HÁDKA

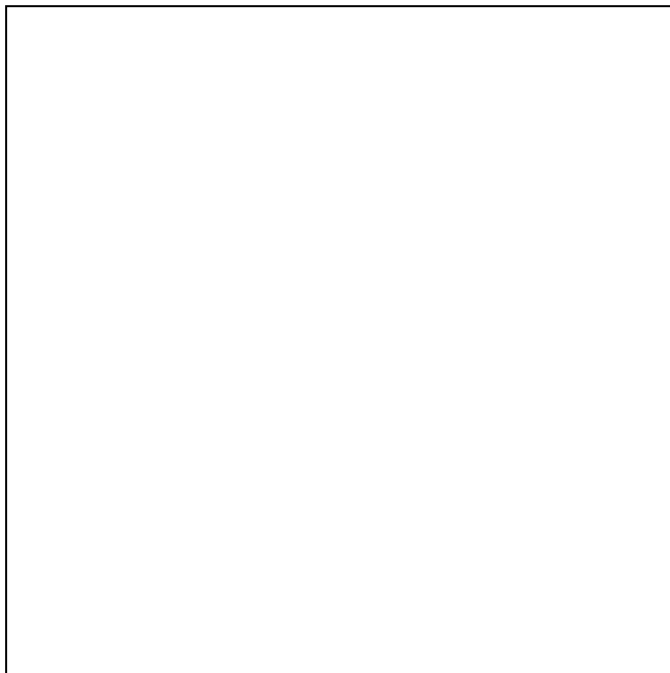
Josef Hiršal a Bohumila Grögerová

já:ty já:ty já:ty já:ty já!  
já:ty já:ty já:ty já? tyty!  
já? ty! já? ty! já? ty! ty!  
já! já! já! ty? já! ty? já!  
ty ty! ty ty! ty ty ty! já?  
já! já! já! ty? já? ty? ty?  
já? ty? ty ty ty! já:ty já!  
já:ty já:ty já:ty já:ty já!  
já?! já?! ty! ty! tytyty!  
Já? tytytytytyty!!!!!!!!!!!!

2. Pokuste se tento text přečíst ve dvojici tak, aby opravdu vypadal jako hádka.

3. Pak ve dvojici vymyslete podobný text, ve kterém „se smíříte“:

## SMÍŘENÍ



## Metodické poznámky

U těchto pracovních listů by bylo vhodné pracovat postupně se všemi, a to v daném pořadí, protože postupují od snazšího k náročnějšímu, od jednoduchých kaligramů k neobvyklejším a interpretačně náročnějším vizuálním básním.

*Poznámka k Pracovnímu listu 1 (Ch. Morgenstern a E. Frynta: Trychtýře aj.):*

V prvním úkolu jde o základní postřeh rozdílu mezi tradičním členěním textu básně do veršů a slok a grafikou kaligramu jako nositelnou významu. Druhý úkol se již netýká grafického řešení, ale obsahu básně. Předpokládá se, že žáci různým způsobem vystihnou např. tyto rysy textů: u E. Frynty jde o vtipný a živý (zvolání, řečnická otázka, mísení jisté hovorovosti s knižními výrazy) monolog lyrického subjektu, který lamentuje nad zdánlivými nedostatky zakoupených trychtýřů (žáci pravděpodobně postřehnou věcné rozdíly mezi texty typu: čtyři trychtýře x dva trychtýře, přítomnost x nepřítomnost „vypravěče“); Ch. Morgenstern vytváří jediný obraz, v němž je míra slov podřízena grafickému řešení, poetický obraz noční scenérie s básnickými vyjádřeními („jas luny“) kontrastuje s motivem oživených krácejících trychtýřů, humorný náboj textu je však – oproti Fryntovu textu – trochu skrytější.

Třetí úkol sleduje schopnost žáků vysvětlit subjektivní názor. Správný autorský název textu L. Dvořáka je Jeden krtčí kopeček (úkol číslo 4). Pátý úkol je hravý a jednoduchý, v jaké míře se žáci přiblíží autorskému řešení uspořádání textu zjistíme srovnáním s originálem (viz níže - poslední stránka materiálu). K vytváření vlastního kaligramu žáci mohou, ale nemusí využít uvedených námětů. Vždy oceníme dodržení formy kaligramu a každou nápaditost.

*Poznámka k Pracovnímu listu 2 (J. Hořec: 10° pod nulou, Paul van Ostaïjen /vlámský spisovatel, 1896-1928/: Krabička s překvapením):*

První úkol bude pro žáky pravděpodobně velmi jednoduchý, ve druhém by se pak měli pokusit zformulovat skutečnost, že Hořcovo grafické řešení prosté skutečnosti, že je „zima, zima“ a „v oknech hvězdy“, s sebou nese oproti prostému vyjádření řadu prohloubených významů – chlad jakoby se stupňující s každým dalším poklesem písma textu, obraz okna a v něm probleskující hvězdy volně rozptýlené na noční obloze. Náměty v úkolu číslo 3 jsou voleny tak, že v podstatě umožňují jenom volně modifikovat právě poznatý text, a proto by neměly být náročné.

První úkol ke Krabičce s překvapením může mít různá individuální řešení, mělo by v nich ale být zohledněno dané grafické řešení (krabice přikrytá víkem a s chybějícím dnem ani nemůže obsahovat nic jiného než „nic“ apod.). Poslední úkol je míněn jako námět k rozvoji abstraktní představivosti, předpokládají se vtipná řešení – „nic“ má být „nejlegračnější na světě“.

*Poznámka k Pracovnímu listu 3 (J. Hiršal a B. Grögerová: Sobectví, Hádka):*

Tento pracovní list obsahuje texty s výraznějšími přesahy k lidskému subjektu, vlastnostem, mezilidským vztahům, s nimiž se lze ztotožnit, polemizovat apod. Vizuální „nabobtnání“ negativního egoismu v autorském textu oproti textu upravenému (výrazně

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.